

4. A Jugoszláviai Magyar Könyvtár kiadványai közül Sz. Szigethy Vilmos és Arányi Jenő könyvét ismerteti. A Kalangya Könyvtárból viszont Farkas Geiza regényével foglalkozik. Ezenkívül Munk Artúrnak *A hinterlandjáról* is bírálatot ír, s azt a Nyugatban megjelent cikkét is közli a *Napló*, melyet Szenteleky Kornél halála alkalmával írt.
5. Zagreb, 1933. VIII. 2. *Levelek Szirmai Károlyhoz*. 13.
6. Beograd, 1936. V. 11. I. m. 15. A továbbiakban nem tüntetem fel a keltezési helyet, mert mindegyik levelét Belgrádban írta.
7. 1937. VIII. 8. I. m. 40.
8. Állítólag egy másik ellensége is akadályozza: „Ez az »úr« volt az első, mihelyt bajba jutottam, elvágta utamat a *Napló* felé, ahová öt évig pár száz cikket *ingyen írtam*.” (Kiemelés — K. E.)
9. „... hogy dolgozom-e a *Reggeli Újságnak*. *Igen!* Júliusban például 38 cikket írtam! Te persze nem veszed észre, melyiket. Nem írom őket alá, de a legtöbbjéhez a szerkesztőség odateszi „Saját munkatársunktól!”, „-ó” vagy itt-ott „K. E.” (...) Én írom a magyarországi közigazdasági vasárnapi leveleket, a *Mi újság a filmvilágban?* stb., könyvkritikákat is (Zboray, Bereidné, Gervais). De ebből nem lehet megélni!” 1939. VII. 30. I. m. 59—60.
10. 1937. VII. 11. I. m. 19.
11. 1940. IV. 12. I. m. 70.
12. *Magányos hajós. Szikra és hamu*. Újvidék, 1963. 106.
13. 1940. V. 14. *Levelek Szirmai Károlyhoz*. 71.
14. Lásd ezzel kapcsolatban Gál Istvánnak *Babits és Jugoszlávia* című, cikkünk írása idején még nyomdában levő tanulmányát. *A Hungarológiai Intézet Közleményei*. 21. sz.
15. 1939. VII. 14. *Levelek Szirmai Károlyhoz*. 59., valamint 1940. VII. 5. I. m. 72—73.
16. 1939. VI. 11. I. m. 57.
17. 1937. X. 8. I. m. 24—25.
18. 1938. IX. 14. I. m. 43
19. 1937. VIII. 3. 22. és 23.
20. 1938. II. 23. I. m. 31. és 35. Egyébként: *Tátra*, 1938. 23—27.
21. 1940. I. 14. A könyvecskében nem szerepel.
22. 1938. IX. 9. I. m. 42—43.
23. 1938. VIII. 12. A levél nem szerepel a kiadásban.
24. 1939. IX. 2. I. m. 61.
25. 1939. X. 16. I. m. 64.
26. 1939. VI. 30. I. m. 58. és 1939. XII. 20. 65.
27. *A Kézmer-levelek elé*. I. m. 7.

VAJDA GÁBOR

TANULMÁNYOK KÜLÖNNYELVEN

VÉGEL LÁSZLÓ: *A vers kihívása*.

Symposion Könyvek 44.

Forum, Újvidék, 1975.

Végel László eddigi irodalmi pályafutása többé-kevésbé ismert valamennyiünk számára. Még jól emlékszünk arra, hogy évekkel ezelőtt bíráló hangnemben írt publicisztikai írásokkal, komoly társadalomkritikákkal, vitacikkekkel jelentkezett, és hogy a szépirodalommal is megpróbálkozott már csakúgy, mint a tanulmányirodalommal, amit a sajtóban közölt sok-sok munkája bizonyít a legjobban és most ez a nemrég megjelent kötete, amely *A vers kihívása* címet

viseli, és amely hat vajdasági költő, helyesebben hat kortárs író sajátos versvilágának megközelítésével, értelmezésével és irodalomelméleti magyarázásával kísérletezik.

Végel Lászlónak a Symposion Könyvek sorozatában megjelent tanulmánygyűjteménye tehát kitűnő ötleten alapul, hiszen Tolnai Ottó gerilladalai, Fehér Kálmán tipopoézise, Domonkos István *Kormányeltörésben* című poémájának nyelvi avantgardizmusa, Gál László költészete, Pap József és Koncz István képi világa komolyabb és kimerítőbb esszének szánt írásban mind ez ideig még nem szolgált témaként. Nem kétséges, hogy a kritikának a kötet fogadtatásakor tapasztalt fokozott érdeklődése elsősorban is éppen ennek a szerencsés témaválasztásnak tudható be, mint ahogyan az esszégyűjtemény legfőbb erénye, legdicséretesebb igyekezete sem kereshető máshol. Igaz ugyan, hogy *A vers kihívásának* eddigi recenziói és kritikái egyéb eredményesnek, sőt követendőnek vélt megoldások ismertetésére is vállalkoztak, így például a kötet filozofikus hangvételének felértékelésére, de mert én úgy tartom, hogy a gondolat tiszta és világos kifejtését, az egyes versekkel kapcsolatos vélemény, egyéni meglátás és felfedezés igazi elmélyítését a Végel László-i elmélkedés inkább gátolta és hátráltatta, mintsem elősegítette volna — részletesebben is kitérve erre a problémára, kitartanék ama megállapításom mellett, hogy *A vers kihívásának egyedüli és kizárólagos* erénye az esszék temamegjelölésében van.

A szerző jellegzetes gondolkodásmódjának vizsgálata magától értetődően a kötet nyelvezetének a vizsgálatát is jelenti, amelyre egyrészt azért vállalkozom készségesen, mert ezt az előző kritikák csupán egy-két szégyenlős mondat erejéig tették, másrészt pedig azért, mert így — kikerekítve az eddig publikált véleményeket — arról az alapvető problémáról is szólhatok, amely az esszégyűjtemény minden egyes darabját éppoly szembetűnő jellemzőként kíséri, mint a sikeres témaválasztás.

Könyvkritikám tehát ilyen szempontból rendhagyó könyvkritika lesz, mert arra a bírálatmondóink által ritkán felkeresett területre látogat majd, amelyvel kapcsolatban legfeljebb csak a szépirodalom lehet olykor problematikus, de nem a tanulmányirodalom, amely a tiszta, a félreérthetetlen és a pontos vélemény-, vagy gondolatközlés céljából mindig maximálisan törekszik arra, hogy a nyelvtan, a stilisztika és a nyelv szelleme által diktált szigorú követelményekkel összhangban legyen. Mivel a Végel-kötet olvasásakor az ilyen fajta törekvéseknek még a leghalványabb nyomát sem találhattam, elegendő okot éreztem ahhoz, hogy könyvkritikám témáját szándékosan tereljem a Végel László-i verselemző zsargon problematikus területére. A kritika, a recenzió és a tanulmányirodalom nyelvének szemmel látható áthajlása ebbe a kevesek számára érthető, sőt igen gyakran teljesen érthetetlen különnyelvbe nem új jelenség Vajdaságban, de annyi bizonyos, hogy ennek az öncélú zsargonnak a tényleges meglétét minden eddigi kiadványnál legkirívóbban a Végel-kötet példázza. *A vers kihívásában* ugyanis ez a már-már apokrif megnyilatkozása annyira kifejezett, hogy az egyes versek és versírók lényegi megismerése szinte lehetetlen. Nem tudhatjuk meg például, hogy miben is rejlik tulajdonképpen a vajdasági avantgardizmus különös varázsa, de a kötet azt sem mondja el világosan és közérthető módon, hogy esszéírónk jómaga milyen álláspontra helyezkedett modern költészetünk esztétikai értékei illetően. Mivel úgy tartom, hogy az önámítás és a pusztá bók kedvéért szükségételen gondolati mélységre hivatkozni ott, ahol valójában a gondolat világos megfogalmazásával van baj, e nem kívánatos jelenség mielőbbi kiküszöbölésének érdekében célszerűbbnek látom azt a vállalkozást, amely a könyv és olvasója között álló áthidalhatatlan nyelvi akadály eredőjének felkutatására irányul.

Végel Lászlónál a zavaros fogalmazásnak szerteágazó okai vannak. Így például esszéiben érthetetlen mondatokat eredményez a filozófia, az esztétika és a strukturalizmus szakszótárának önkényes kiforgatása, a megszámlálhatatlanul sok idegen szó gyakori helytelen alkalmazása, nem utolsósorban pedig a magyar nyelv túlterhelése olyan erőltetett kifejezésekkel és sikertelenül összehozott szókapcsolatokkal, amelyek a szövegnek stilisztikai szempontból magyartalan hanghordozást kölcsönöznek, értelmi szempontból pedig nem egy

esetben komoly fogalomzavarhoz vezetnek. E tényezők összejátszásának egy jellegzetes Végel László-i zsargon a következménye, egy olyan különnyelv, amelynek vajmi kevés köze van az igazi irodalomelmélet és verselemzés szakmai jártasságot igénylő, de mindemellett mégsem megfejthetetlen szókészlethez, és amely olyannyira összekuszált, hogy nem egyszer ébreszti azt az érzést: szerzőnk jómaga sincs egészen tisztában azzal, mondatai milyen gondolatokat, milyen véleményeket és észrevételeket takarnak. A Végel László-i zsargon tehát olyan, mint a bumeráng, kíméletlenül visszavág, de elsősorban is a szerzőre sújt, aki ennek következtében tehetetlenül vergődik a magateremtette nyelv szövevényes és kiismerhetetlen világában. Ennek bizonyítékeként álljon előttünk néhány mondat azok közül, amelyek a Gál-költészet lényegét kívánják körvonalazni:

„Ez a mikrokozmosz-modell nincs kitéve a valóságos lét, illetve a létet kifejező kommunikációs modell felé mutató mechanikus analógiának. Értelme és értéke csupán a »van«-ban létezik. Automatikusan megszűnik tehát az a »kommunikációs zörej«, amely a homogén mikrokozmoszsal nem rendelkező versekben mindig jelen van. Ilyen zavar például az empirikusan felfogott valóság nevében, vagy pedig a valóság helytelen megismeréséből fakadó hamis tudat nevében megjelenő nyers analógia.

A vers-mikrokozmosz egyrészt megvéd a durva analógiáktól, de gyakran meggátolja a primáris kommunikáció létrejöttét is, ez pedig a kommunikáció tudatos vagy tudattalan elutasítását is jelentheti, egy többszörösen áttételes, a rossz végtelen irányába mutató jelrendszer kialakítását, a motívumrendszer misztikus elmosódását, a költői nyelvrendszer teljes technológiázását, elidegenítését.” (8.)

A Gál-költészetet tárgyaló szöveg értelmezését a fenti idézet folytatása még inkább megnehezíti. Az esszé következő mondata ugyanis így hangzik: „A Gál-vers szerkezete nem pusztán a belső »van«-ban egzisztál, hanem éppen a motívumok által kerül a konkrét társadalmi léttel szerkezetileg is nyíltnak minősíthető viszonyba.” Ezzel a megállapítással kapcsolatban szinte elkerülhetetlen nem megkérdezni az alábbiakat: mit jelent az idézett szöveg első tagmondata, vagyis az, hogy „A Gál-vers szerkezete nem pusztán a belső »van«-ban egzisztál?” Mit ért Végel ez esetben a *belső* „van” alatt? Ha szubjektív költői élményben egzisztál... De vessünk egy futó pillantást a két tagmondra, mert a következőket mondja: A Gál-vers szerkezete nem pusztán a szubjektív költői élményben egzisztál... De vessünk egy futó pillantást a két tagmondat értelmi kapcsolódására is. „A Gál-vers szerkezete... (éppen a motívumok által kerül a konkrét társadalmi léttel szerkezetileg is nyíltnak minősíthető viszonyba.” Mit jelent az, hogy a *vers szerkezete szerkezetileg is* (!) nyíltnak minősíthető *viszonyba kerül a konkrét társadalmi léttel*?

Ha tehát nem rettenünk vissza az esszéek túlméretezett nyelvi apparátusától, és nem hajtunk fejet előtte, még mielőtt le nem tisztáztuk volna, vajon egészséges és világos gondolatok szolgálatában áll-e, hanem szótól szóig, mondattól mondatig haladva megkíséreljük kihüvelyezni annak tartalmát, könnyűszerrel megállapíthatjuk, hogy Végel kötete csupán utánpótlás a mélyenszántó gondolatokra építő kiadványoknak, és hogy *A vers kihívásában* az egész nyelvi gépezet lényegében csak arra hivatott, hogy hangzatos kifejezéseivel, fennkölt szavaival, ijesztő merészséggel szerkesztett szókapcsolataival lepelle a gondolat sivárságát, a vélemény sekélyességét és az esszéek tartalmi ürességét.

Magától értetődő, hogy az olvasó tájékoztatása az ilyen fajta írásmód miatt csak részben valósulhat meg, de nem fér kétség ahhoz sem, hogy az elemzett lírikusok igazi megközelítését a Végel László-i esszéikben felfedezett egyéb írói fogyatékoságok is nagy mértékben akadályozzák. Az esszéíró kínos nyelvi vergődései mellett gondolunk itt elsősorban is a tanulmányoknak a szerző szemléletességéből eredő azonos gondolataira, megállapításaira és kikövetkeztetéseire, amelyeket ugyan nehéz tisztára mosni és értelmi életre keltetni, de amelyekből nagy erőlködés árán annyi mégis kiolvasható, hogy lényegében azonos mondanivalót takarnak, függetlenül attól, hogy a szerző egyszer a Gál-költészet sajátosságaira vonatkoztatja mondanivalóját, más-

szor pedig a Fehér Kálmán-i képpalkotásra. Ebből természetszerűleg az következtethető ki, hogy esszéírónk iker gondolatokban elmélkedik, és hogy a kötetben szereplő hatféle költészet mindegyikét az általa teremtett verselemzés egyformán hínáros fogalomkörében fűroszti.

De a kötetben a verstan ismeretének hiánya sem maradt nyomtalanul. Végel ugyanis azt a közismert háromféle verstípust, amely valamennyi költőnél és így Gál László lírájában is megtalálható, ekként határozza meg:

„Három alapvető kompozíció-variánsról van tehát szó. Az elsóban a kompozíció dinamikus, gyakran epikai maggal rendelkezik, a másodikban történet-füzérré alakul át, a harmadikban statikussá, fenomenológiai leírássá, egy szellemi tájkép kifejezőjévé válik. A második csoport átmenetet képez a fenti két változat között; megőrzi a kompozíció dinamikus jellegét, bár az epikus elemek csökkennek, a narrátori hangvétel legyöngül vagy teljesen eltűnik, és a vers meditatív hangvételűvé válik.” (13.) Az alapvető verstani ismeretek e szükségtelen megbonyolítását én csak kétféleképpen tudom magyarázni. Úgy vélem egyrészt, hogy Végel — a verstanban járatlan emberhez hasonlóan — „új” felfedezései által kényszerült arra, hogy a már meglévő elméleti tudást saját „filozofikus” nyelvén újrafogalmazza, másrészt az az érzésem, hogy a bonyolult magyarázatok abból a sajátos elméletből erednek, amely konvencionálisnak minősítve elvet minden bejárdott irodalomelméleti elnevezést. A saját kezűleg kovácsolt meghatározás hosszú mondataival persze csak körbejárja, de nem fedi annak a három verstani fogalomnak a tartalmát, amely minden esetben röviden, tömören és kellő pontossággal utal a verstípusok jellegére.

A kötetben szereplő gondolatok megfogalmazását illetően egyébként állandóan az az érzés kísért, hogy Végel nem is ismeri eléggé és ugyanakkor restelli is azt a nyelvet, amelyen esszéit írja. A nyelvismeret hiányáról az értelmetlen mondatok és a már több ízben emlegetett, helytelenül képzett szókapcsolatok tanúskodnak, amelyek csak az olvasó hosszú töprengései után árulják el tartalmukat. Ilyen például a kötet szóviszony elnevezése, ami ugyan — feltételezésem szerint — egyet jelent a szintagmával, de mert nem nyelvtani terminus, zavaróan hat az olyan szavak társaságában, amelyek Végel parancsára igen gyakran feleslegesen bújtak idegenből importált, díszesebbnek, előkelőbbnek vélt öltözékükbe. Arra pedig már írásom elején utaltam, hogy Végelnél az idegen szavak alkalmazása sem helyes minden esetben. Gyakran találkozhatunk ilyesmivel: „Az abszurditást a számot adás ténye teljesíti ki...” (28.) Ha arra gondolunk, hogy minden könyvnek, minden igényesebb kiadványnak valamilyen értelemben nyelvművelő rendeltetése is van, akkor a fentebb idézett mondat két szempontból is kifogásolható. Problematikus az *abszurditás* szó, mert nem létezik, de ugyanakkor helytelen a *számot adás* kifejezés ilyen formája is. Nem lett volna-e természetesebb a fenti mondatban az *abszurditás* helyett az *abszurd* vagy az *abszurdum* használata, a *számot adás* helyett pedig a nyelvilleg elfogadható *számadás* alkalmazása, bár nem valószínű, hogy a mondat még ezzel a szócserevel is értelmet kapna. Hasonlóképpen elgondolkodtató az *intimisztikus* szó is, amely ugyan macskakörmök között szerepel, de mert ez az írásjel a szó csúsztatott értelmének jelölését szolgálja, nem mentheti az intimisztikus szó egyébként helytelen alkalmi használatát.

A Végel László-i különnyelv jellegzetességét természetesen még számtalan ilyen és ehhez hasonló példával lehetne illusztrálni, de ezúttal maradjunk csak az alábbi néhány kirívó eset ismertetésénél. A Domonkos István lírájáról szóló fejezet egyik tanulmányában ez áll: „Az első réteg a *manipulált tudat* világa, amely kapkodva rögzíti az élet már sablonokba merevített jelenségeit, szerializált megnyilvánulási formáit.” (121.) Az olvasó számára problémát jelenthet a *manipulált tudat* megfejtése is, de ez a kifejezés a szöveg megértésében talán mégsem zavar annyira, mint a mondatban jelzőként szereplő *szerializált* szó, amely valójában nem létezik. Ilyen a *negatívítás* szó is a Domonkos-költéssel foglalkozó egyik írás címében. De kétszef-bejött hangzása van az *inadekváltság* szónak is, amely így épül be a Pap József-verseket mérlegelő írás gondolatmenetébe: „Pap József nem teremt technikát az inadekváltságból, mert ismeri a szavak nosztalgiját: a valóságos szívében élni.” (40.) A mondanivaló megfogalmazása igen körmönfont, és ebből kifolyó-

lag nehezen követhető, az inadekváltság szó pedig teljesen érthetetlen. Az *adekvát* és az *inadekvát* forma közhasználatban van, de az *inadekváltról* nem tudunk, még kevésbé ismert számunkra ennek a Végel László által képzőkkel ellátott változata.

Az esszék — mint minden esszéírónál — nem egyszer új fogalmakat is jelölni kívánnak. Ebből a célból Végel ilyen szavakkal, szókapcsolatokkal és kifejezésekkel szórta tele könyvét: létnyelv, balladai rés/mező, nosztalgiai sokkémény, konvenció-hálózat, magatartás-gyűrű, alaphang-szituáció, kommunikációs zőrej stb.

De gondolkodóba ejt sok mondat is:

„Koncz intellektualizmusa az *analitikus groteszk* segítségével fékezi le a teremtő indulatot...” (58.)

„Az érzelmet távlattá transzponálja...” (60.)

„A határok leomlanak, a nyelv a bizonytalanság váltakozó hintajátékává válik.” (72.)

„E rendszer minden egyes kockája a zeneiség és a nyers hétköznapi felületek között ingázik.” (73.) (E mondat esetében az a kérdéses, hogy a kocka — mozaikkockáról van szó — hogyan ingázhat a zeneiség és a nyers hétköznapi felületek között?)

A kötet a szofizmustól, a tartalmatlan fecsegéstől sem mentes. Bizonyítja ezt az alábbi mondat és mondattörredék, bár a könyvben még számtalan ilyen található.

„A megszokott szokatlanná válik, a szokatlan megszokottá.” (73.) „... ezek a képek olyannyira statikusak, hogy elveszítik képi jellegüket...” (39.) (És ha ez így igaz, akkor nyilvánvaló, hogy már nem képekről van szó.)

Végel magyarázatait ugyancsak nehéz megközelíteni. Ennek feltehetően az az oka, hogy esszéírónk az esszéírás fortélyos „mesterségét” és az ezzel járó tiszta gondolkodást és világos fogalmazás titkát még nem ismeri egészen, tanulmányai — következképp — olyan fejtegetéseket is tartalmaznak, amelyek a kellő „szaktudás” hiányára és a gondolatvezetés tudatosan vállalt megbonyolítására egyértelmű jelekkel utalnak. Példaként álljon előttünk még néhány mondat!

„Természetesen, ez a költészetben is reflektálódik, sőt a formairónia tulajdonképpen valóságélmény, de ez az irónia a költészet esetében nem a tárgyról való tudatot mülja felül, hanem olyan kohéziós erőként jelenik meg, amely a kor kaotikus többértelműségét hivatott az alkotó totálisnak szánt világában beágyazni.” (78.)

„S ő, aki Gálban alapítót lát, a vers befejező soraiban önmaga felé fordítva a »városalapítás« dialektikáját, ironikusan, groteszkül mondja:” (33.) (A versidézet persze hiába következik, amikor még azt sem sikerült tisztázni, hogy a „városalapítás” dialektikája mit jelent!)

„A költő tudja, hogy verse áru. Ennek a térnek a felismerését...” (74.)

„A »totális élet« lendült ki bennük az úr irányába...” (108.) stb.

Nem tudhatjuk továbbá, mit jelenthet a következő megállapítás: „De tévedés lenne azt hinni, hogy Pap költészetében a művészet, a vers csak afféle terra incognita, az életből való kiesettség jelképe” (32.) ama része, amely így hangzik: „... Pap költészetében a művészet...”

A mondatokat tovább sorolhatnánk, de úgy hiszem, szükségtelen, hiszen az itt bemutatott példák is kellőképpen érzékeltették egy olyan esszéírónak az alapvető problémáit, aki kitűnő ötletekkel, de túl kevés nyelvérzékkel rendelkezik ahhoz, hogy elgondolásait egy élvezetes és mindenki számára tanulságos esszégyűjteményben fejtsse ki.

Kár, hogy a könyvkiadó lektorátusa és a kritika — habár jól tudja: Végel László közismerten nehéz fogalmazó — szinte semmit sem tett e hasznos ötleten alapuló könyv érdekében, amelynek ez a formája többet árt, mint használ a szerző tekintélyének.

FEKETE ELVÍRA